

ЭР ВА ХОТИННИНГ УМУМИЙ МОЛ-МУЛКИНИ БЎЛИШ МУАММОЛАРИ

Шарахметова Умида Шаакбаровна,
Тошкент давлат юридик университети
Фуқаролик ҳуқуқи кафедраси профессори,
юридик фанлар номзоди
E-mail: Sharaxmetova74@list.ru

АННОТАЦИЯ

Сўнгги йилларда илмий доираларда ва қонунчилик даражасида мулкীয় муносабатлар, шу жумладан эр-хотиннинг мулкীয় тақсимлашдан келиб чиқадиган муносабатлар соҳасидаги қонунчиликни ислоҳ қилиш масалалари тобора кўпроқ кўтарилмоқда. Эр хотиннинг мулкীয় муносабатлари фуқаролик ва оилавий қонун ҳужжатлари билан тартибга солинади. Оила кодексининг "эр ва хотиннинг умумий мулки" тушунчаларини қайта кўриб чиқиш, хусусан, аниқлаштириш, шахсий ва умумий мажбуриятларни фарқлаш мезонларини ишлаб чиқиш талаб қилади. Мақолада эр-хотиннинг мулкীয় тақсимлаш тамойиллари таҳлил қилинади. Эр ва хотиннинг мулки тушунчасини кенгайтириш, унга иқтисодий аҳамиятга эга виртуал объектларни киритиш зарурлиги ҳақида айтилади. Эр-хотиннинг қарзларини тақсимлаш, умумий мулкни тақсимлашда эр-хотиннинг ҳуқуқларини суиистеъмол қилиш муаммоси кўриб чиқилади. Никоҳ даврида орттирилган мол-мулкни бўлиш тўғрисидаги низоларни ҳал этишда юзага келадиган масалалар, бу борадаги суд амалиёти ўрганилган.

Калит сўзлар: эр-хотин, эр-хотиннинг умумий мулки, мулкни тақсимлаш, қарзлар, эр-хотиннинг шахсий мулки, умумий мулкдаги улушлар, ҳуқуқни суиистеъмол қилиш.

PROBLEMS OF DIVISION OF COMMON JOINT PROPERTY OF SPOUSES

ABSTRACT

In recent years, in the scientific community and at the legislative level, issues of reforming legislation in the field of property relations, including those arising from the division of property of spouses, have been increasingly raised. The property relations of the spouses are regulated by civil and family legislation, the norms of the latter do not meet modern conditions, they are in conflict with the norms of the Civil Code of the Republic of Uzbekistan.. And if the latter is constantly being reformed,

then family legislation in the area under study does not develop, questions arise in the understanding and application of these norms.

The Family Code requires revision, in particular, the clarification of the concept of “common property of the spouses”, the development of criteria for distinguishing between personal and general obligations. The article analyzes the principles of the division of property of spouses. It is said about the need to expand the concept of property of the spouses, to include in it virtual objects that have economic value. The problem of division of spouses' debts, abuse of the rights of spouses in the division of common property is considered. The issues that arise in resolving disputes about the division of property acquired during the marriage, judicial practice in this area are investigated. Various points of view, judicial practice on the issue under study are analyzed.

Keywords: spouses, common property of spouses, division of property, debts, personal property of spouses, shares in common property, abuse of right.

КИРИШ

Эр-хотиннинг ўртасидаги энг кенг тарқалган низолар умумий биргаликдаги мулкни бўлишдир. Бунда уларнинг умумий мулк режими бекор бўлади, эр-хотинларнинг ҳар бири ушбу мулкнинг бир қисмига эгалик ҳуқуқини олади. Айрим ҳолларда мулкнинг айрим турларини умумий биргаликдаги мулкдан улушли мулкка ўтказиш сифатида; эр-хотиннинг (собиқ эр-хотинларнинг) ҳар бирига маълум бир мол-мулкни ёки унинг бир қисмини натура шаклида ёки улушларда тенг бўлмаган тақдирда ёки товон тўлаш билан тақсимланади. Умумий биргаликдаги мулкни тақсимлаш билан боғлиқ масалалар фуқаролик, фуқаролик процессуал ва оила ҳуқуқи нормалари билан тартибга солинади. Аммо оила қонунчилигида ушбу масалаларни ҳал этишда айрим нормаларни такомиллаштириш зарурати юзага келмоқда.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Кўчмас мулкни бўлиш пайтида энг кўп низолар юзага келади, чунки у энг юқори қийматга эга ва ундан улуш ёки қисмни ажратиш кўпинча мумкин эмас ёки жуда қийин. Мулкни бўлиш никоҳ пайтида, никоҳни бекор қилиш билан бир вақтда ёки ажрашгандан кейин амалга ошириш мумкин. Кейинги ҳолатда, яъни никоҳдан ажратилгандан сўнг 3 йиллик даъво муддати амал қилишини унутмаслик лозим. Оила кодексининг 27- моддасининг 9-қисмида никоҳдан ажралган эр ва хотиннинг умумий мол-мулкни бўлиш тўғрисидаги талабларига нисбатан уч йиллик даъво муддати қўлланилади. Оила кодекси 27-моддасининг 9- қисмида никоҳдан ажратилган эр-хотиннинг биргаликдаги умумий мулкни бўлиш учун белгиланган уч йиллик даъво муддатининг

ўтишини никоҳ тугатилган вақтдан (яъни, ФХДЁ органларида никоҳдан ажратиш қайд этилган ёки суднинг ҳал қилув қарори қонуний кучга кирган кундан) эмас, балки шахс ўз ҳуқуқи бузилганлигини билган ёки билиши лозим бўлган кундан бошлаб ҳисоблаш лозим (ФК 154-моддаси биринчи қисми).¹

Мол-мулк эр-хотиннинг келишувига биноан бўлиниши мумкин. У ёзма шаклда ва нотариал тасдиқланган бўлиши керак. Бундай келишув шартлари амалдаги қонунчилик талабларига жавоб бериши, учинчи шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини бузмаслиги керак. Акс ҳолда, бундай келишув ҳақиқий эмас деб топилиши мумкин. Масалан, Фуқаролик ишлар бўйича Миробод туманлараро судининг собиқ эр- хотинлар Ф.С. ва Ф.А.лар ўртасида никоҳ даврида орттирилган мол-мулкни бўлиш тўғрисида тузилган келишув битимини тасдиқлаш тўғрисидаги ажримини бекор қилди. Биринчи инстанция суди томонидан тасдиқланган келишувга биноан, фуқаро Ф.С.нинг кредиторлари ҳуқуқлари бузилган, яъни қарзлари тўланиши лозим бўлган хатланган мол-мулк Ф.А.нинг мулкига ўтказилган. Ўзбекистон Республикасининг 29.08.2001 йилдаги 258-II-сонли “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида”ги Қонунининг² 52-моддасига биноан Ф.С.нинг мулкида қолган турар-жой ундирув қаратилиши мумкин бўлмаган мол-мулк бўлиб ҳисобланади. Ф.С.нинг ҳисобида унинг У.га бўлган қарзлари бўйича ундириш мумкин бўлган бошқа мол-мулк иш материаллари билан тасдиқланмаган. Шунингдек, суд келишувнинг шартлари оила ҳуқуқи нормаларига, яъни Оила кодексининг 23, 27 -моддасининг 3 қисми ва 28-моддаларига мос келмаслигини ҳисобга олмади. Ушбу келишувнинг шартларига кўра, эр-хотиннинг умумий мулки бўлиб, никоҳ бекор қилингандан кейин жавобгар томонидан сотиб олинган квартира умумий мол мулк доирасига киритилиши, шунингдек, никоҳ пайтида сотилган квартирадан даъвогар томонидан олинган пул маблағлари киритилган. Бундан ташқари, келишувда эр-хотиннинг низоли мол-мулкни сотиб олиш билан боғлиқ бўлган умумий қарзлари ҳисобга олинмаган ва улуш қийматидан ошиб кетганлиги учун пул компенсацияси миқдори масаласи ҳал этилмаган. Эр ва хотиннинг умумий мол-мулкидаги улушлари тенглигидан чекинишга ҳақли эканлик масаласига ҳаволалар келтирилмаган.

¹ “Судлар томонидан никоҳдан ажралишга оид ишлар бўйича қонунчиликни қўллаш амалиёти тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг Олий суди пленумининг қарори, 6 сон., 20.07.2011 й.

² Ўзбекистон Республикасининг “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида”ги 258-II-сонли Қонуни 29.08.2001 й.

Суд муҳокамаси давомида келишув битими ҳам тузилиши мумкин. Ўзбекистон Республикаси “Медиация тўғрисида”³ ги Қонуниинг 15-моддасининг 2-қисмига биноан, медиация суддан ташқари тартибда, низони суд тартибда кўриш жараёнида, суд ҳужжатини қабул қилиш учун суд алоҳида хонага (маслаҳатхонага) киргунига қадар, шунингдек суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш жараёнида қўлланилиши мумкин. Агар тарафлар судгача бўлган жараёнда медиатив келишувга эришсалар, медиатив келишув Ўзбекистон Республикаси “Нотариат тўғрисида”⁴ ги Қонунининг 61-моддасига кўра, нотариус тарафлар ўртасида тузилган медиатив келишувни тасдиқлайди. Агар келишувга эришилмаса, низо ҳал қилиш учун судга юборилади. Даъво эр-хотиндан бири, кредитор, суд ижрочиси томонидан берилиши мумкин. Кредитор фуқаронинг умумий мулкдаги улушини ундириш учун ажратиш тўғрисида талаб қўйишга ҳақли. “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида” ги Қонунининг 47-моддасининг охири бандида қарздор бошқа шахслар билан умумий мулк ҳуқуқи асосида тегишли мол-мулкка эга бўлган ҳолларда ундирв унинг қонунчиликка мувофиқ аниқланадиган улушига қаратилади.

Шунингдек, агар эр ёки хотин соғлиги, ёши, муомалага лаёқатсиз деб топилганлиги ва бошқа узрли сабабларга кўра ўзи судга мурожаат қила олмаса) прокурор; меросхўр (умумий биргаликдаги мулкдаги улушини ажратиш, кейин эса меросни бўлиш тўғрисида талаб билан мурожаат қилиш ҳуқуқига эга). Даъво аризаси жавобгарнинг яшаш жойи (худудий юрисдикция) бўйича берилади. Аммо умумий мулкни бўлиш тўғрисидаги даъвода кўчмас мулкни бўлиш тўғрисидаги даъво мавжуд бўлса, у ушбу мулк жойлашган жойда кўриб чиқилади (ФКнинг 246-моддаси).

Эр хотиннинг умумий биргаликдаги мулки Оила кодексининг 27-моддасига биноан бўлинади. Оила кодексининг 23-моддасида мустаҳкамланган эр хотининг умумий биргаликдаги мулки жумласига: эр ва хотиннинг никоҳ давомида орттирган мол-мулклари жумласига (эр ва хотиннинг умумий мол-мулкига) эр ва хотин ҳар бирининг меҳнат фаолиятидан, тадбиркорлик фаолиятидан ва интеллектуал фаолият натижаларидан орттирган даромадлари, улар томонидан олинган пенсиялар, нафақалар, шунингдек махсус мақсадга мўлжалланмаган бошқа пул тўловлари (моддий ёрдам суммаси, майиб бўлиш ёки саломатлигига бошқача зарар етказиш оқибатида меҳнат қобилятини йўқотганлик муносабати билан етказилган зарарни қоплаш тарзида тўланган

³ Ўзбекистон Республикаси “Медиация тўғрисида” ги Қонуни 2019 й

⁴ Ўзбекистон Республикаси “Нотариат тўғрисида” ги Қонуни 1996 й.

суммалар ва бошқалар) киради. Эр ва хотиннинг умумий даромадлари ҳисобига олинган кўчар ва кўчмас ашёлар, қимматли қоғозлари, пайлари, омонатлари, кредит муассасаларига ёки бошқа тижорат ташкилотларига киритилган капиталдаги улушлари ҳамда эр ва хотиннинг никоҳ давомида орттирган бошқа ҳар қандай мол-мулклари, улар эр ёки хотиндан бирининг номига расмийлаштирилган ёхуд пул маблағлари кимнинг номига ёки эр ва хотиннинг қайси бири томонидан киритилган бўлишидан қатъи назар, улар ҳам эр ва хотиннинг умумий мол-мулки ҳисобланади.

Ушбу юқорида келтирилган рўйхат очик бўлиб, эр ва хотиннинг никоҳ давомида орттирган бошқа ҳар қандай мол-мулклари умумий биргаликдаги мулк доирасига кириши келтирилган. Демак, эр-хотин ҳар қандай мулкка эгалик қилишлари мумкин, қонун ҳужжатларига мувофиқ фуқароларга тегишли бўлмаган мулкнинг айрим турлари бундан мустасно. Мулкнинг миқдори ва қиймати чекланмайди, бундай чекловлар қонун билан белгиланган ҳоллар бундан мустасно (ФКнинг 207-моддасининг 2 қисми).

Бугунги кунда долзарб ҳисобланадиган виртуал мулк масаласи адабиётларда муҳокама қилинади. Хусусан, Я.А. Перепелкина виртуал объектларнинг мулкӣ муомалада бўлишини норматив ҳуқуқӣ тартибга солишда бўшлиқ мавжудлиги ҳақида фикр билдиради⁵. Бу фойдаланувчининг ўйин атрибутига эгалик қилиш ёки уни сотишдан фойда олиш манфаатини бузиш учун асос яратади. Фойдаланувчининг манфаатларини бузиш ўйинни ишлаб чиқувчининг ҳаракатлари (аккаунтни блоклаш, фойдаланувчи ҳисобидан ўйин атрибутларини ўчириш, ўйин мулкнинг график ва функционал хусусиятларини ўзгартириш) ёки учинчи шахсларнинг ҳаракатлари (аккаунтни бузиб кириш натижасида ўйин атрибутини ўғирлаш) билан боғлиқ бўлиши мумкин.

М.А. Рожкова виртуал мулкни "иқтисодӣ қийматга эга бўлган, фойдали аммо фақат виртуал маконда ишлатилиши мумкин бўлган номодӣ объектлар", фойдали токенлар, криптовалюта, домен номлари, стикерлар, ижтимоӣ тармоқ аккаунтлари, шунингдек, ўйин мулки деб атайдӣ; электрон почта манзили ва виртуал хоналар" деб атайдӣ⁶.

Белоруссия Республикасида суд витуал ўйин иштирокчиси аккаунтини ажралиш жараёнидаги бўлиниш шарти билан эр хотиннинг умумий

⁵ Перепелкина Я.А. Виртуальное игровое имущество: перспективы правового регулирования // Журнал Суда по интеллектуальным правам. 2020. № 29. С. 45-60

⁶ Рожкова М.А. Цифровые активы и виртуальное имущество: как соотносится виртуальное с цифровым [Электронный ресурс] // Закон.ру. 2018. 13 июня.

биргаликдаги мулки доирасига киритди, чунки "қиймат" белгиси виртуал мулкни киритиш имконини беради⁷.

Бугунги кунда эр-хотинларнинг умумий мулки алоҳида ҳуқуқ объектлари мажмуи сифатида қаралади. Шу сабабли, ушбу тушунчага аниқлик киритиш, уни эр хотиннинг мулки, мулкӣ ҳуқуқлари ва умумий қарзларини ўз ичига олган яхлит мулкӣ комплекс сифатида кўриб чиқиш таклиф этилади.

Мулкни никоҳда биргаликда сотиб олинган деб тан олиш учун ушбу мулкни эр-хотиндан бирининг номига расмийлаштирилишининг ўзи етарли эмас. Мулкни умумий мулк деб эътироф этишнинг зарурий шартининг биргаликдаги маблағлар ҳисобидан олинганлигидир.

Агар эр-хотинлар келишувга эриша олмасалар, мулкни тақсимлаш бўйича низо судда ҳал қилинади. Ушбу ишларни кўриб чиқишда суд оилавий муносабатларни ва оилавий хўжаликни юритишни амалда тугатиш вақтини белгилайди, чунки эр-хотинларнинг мулки режими айнан шундан ўзгаради. Бўлиниши керак бўлган мол-мулк таркибига эр ва хотиннинг ишни кўриб чиқиш пайтида мавжуд бўлган ёки учинчи шахсларда бўлган умумий мулки киради. Мулкни тақсимлашда эр-хотинларнинг умумий қарзлари ва оила манфаатларидан келиб чиқадиган мажбуриятлар бўйича даъво қилиш ҳуқуқи ҳам ҳисобга олинади (ЎЗР Оила кодекси 28-моддаси).

Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси 28- моддасининг 3-қисмига биноан, эр-хотиннинг умумий мулкни тақсимлаш бўйича умумий қарзлари эр-хотинлар ўртасида уларга берилган улушларга мутаносиб равишда тақсимланади. Умумий ва шахсий мажбуриятларни фарқлашда қийинчиликлар пайдо бўлиши мумкин. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг "Судлар томонидан никоҳдан ажратишга оид ишлар бўйича қонунчиликни қўллаш амалиёти тўғрисида" Қарори⁸ 20 бандининг 3 қисмида мулкни бўлишда, шунингдек эр-хотиннинг умумий қарзлари (ОК 28-моддаси учинчи қисми) ва оила манфаатлари йўлида вужудга келган мажбуриятлар бўйича талаб қилиш ҳуқуқи инобатга олинади. Бироқ судлар шуни назарда тутишлари лозимки, тўйни, шунингдек никоҳ маросимлари билан боғлиқ бошқа тадбирларни ўтказиш бўйича қарзлар ва бошқа харажатлар инобатга олинмайди (ОК 44-моддаси). Шу билан бирга, ушбу ҳолатларни исботлаш юки қарзни тақсимлашни талаб қилувчи томон зиммасига тушади.

Н.М. Ершова шу муносабат билан "шахсий қарзлар эр ёки хотиннинг никоҳдан олдин ёки ҳеч бўлмаганда никоҳ пайтида пайдо бўлган, лекин унинг

⁷ http://edoc.bseu.by:8080/bitstream/edoc/80197/1/Kovaleva_I.N._98_99.pdf.

⁸ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг "Судлар томонидан никоҳдан ажратишга оид ишлар бўйича қонунчиликни қўллаш амалиёти тўғрисида" Қарори 20.07.2011 йилдаги 06-сон.

шахсий мулки билан боғлиқ бўлган деб ҳисобланиши керак"лигини таъкидлайди⁹. Л.М.. Пчелинцеванинг фикрига кўра, эр-хотинларнинг шахсий қарзлари- никоҳ қайд этилгунга қадар мустақил равишда пайдо бўлганларни ўз ичига олиши керак: - никоҳ қайд этилгандан сўнг эса, фақат эр ёки хотиннинг соф шахсий эҳтиёжларини қондириш учун; - эр-хотинлардан бирига никоҳ пайтида мерос бўлиб қолган мол-мулкни оғирлаштирадиган қарзлар натижасида (васият қилувчининг қарзи); - эр ёки хотин томонидан бошқа шахсларга етказилган зарар натижасида; - эр ёки хотин болаларга (бошқа никоҳдан) ёки оила аъзоларига нисбатан таъминот мажбуриятларини бажармаганлиги сабабли; - қарздорнинг шахси билан чамбарчас боғлиқ бўлган мажбуриятларни келтириб чиқарадиган бошқа асослардан келиб чиқиш лозимлигини таъкидлайди¹⁰.

Агар эр-хотинлардан бири қарз шартномасини тузса ёки қарзнинг пайдо бўлиши билан боғлиқ бошқа битим тузса, бундай қарз фақат Оила кодексининг 28-моддаси 3-бандидан келиб чиқадиган ҳолатлар мавжуд бўлса, исботлаш мажбурияти мавжуд бўлса, умумий деб эътироф этилиши мумкин. . Ушбу тоифадаги ҳолларда юридик аҳамиятга эга бўлган ҳолатлар аниқланиши керак: - қарзни умумий деб тан олишни даъво қилган эр ёки хотин томонидан қарз маблағларини олиш мақсади; - мажбурият ҳар иккала эр-хотиннинг ёки эр-хотинлардан бирининг ташаббуси билан, лекин оила манфаатларидан келиб чиққан ҳолда вужудга келганми; - эр-хотинлардан бири олган пул оила эҳтиёжларига сарфланганлигини аниқлаш. Агар ушбу ҳолатлар исботланмаса, умумий қарз деб эътироф этиш тўғрисидаги даъво қаноатлантирилмайди.

Оила кодексининг 25- моддасида эр ва хотиннинг никоҳга қадар ўзига тегишли бўлган мол-мулки, шунингдек улардан ҳар бирининг никоҳ давомида ҳадя, мерос тариқасида ёки бошқа бепул битимлар асосида олган мол-мулки улардан ҳар бирининг ўз мулки ҳисобланади.

Айнан ушбу моддада келтирилган эр ва хотиннинг никоҳга қадар ўзига тегишли бўлган мол-мулки, шунингдек улардан ҳар бирининг никоҳ давомида ҳадя, мерос тариқасида ёки бошқа бепул битимлар асосида олган мол-мулки масалалари амалиётда айрим муаммоларни келтириб чиқармоқда. Ушбу қайд этилган мол мулк "чегара" режими деб аталадиган мулкнинг пайдо бўлишига олиб келади, яъни, унга нисбатан эгалик ҳукуқи тўғрисида аниқ хулоса чиқариш мумкин бўлмаган мулк деб аташ мумкин. Чунки унинг ҳукуқий

⁹ Ершова, Н.М. Проблемы гражданско-правового регулирования личных и имущественных отношений в сфере семьи: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Москва, 1979. 20 с

¹⁰ Семейное право : учебник и практикум для вузов / Л. М. Пчелинцева [и др.] Издательство Юрайт, 2023. — 330 с ;

режимни белгилашда эр ва хотининг ҳар бирининг ўз мулкини (Оила кодексининг 25- моддаси), қонун чиқарувчи текин битимлар орқали олинган мол-мулкни эслатиб ўтади, лекин иккинчисини сотиш ёки бошқа бегоналаштириш йўли билан сотиб олинган мулкнинг тақдири ҳақида ҳеч нарса айтмайди.

Эр ёки хотиннинг шахсий мулкини сотишдан олинган пул эвазига никоҳ пайтида мулк (масалан, турар-жой) олиниши одатда учрайди. Бир томондан, мулк никоҳдан олдин эр ёки хотиннинг бирига тегишли бўлганлиги ва унинг шахсий мулки бўлганлиги сабабли, уни сотишдан олинган даромад ушбу эр ёки хотиннинг шахсий мулки ҳисобланади. Бошқа томондан, мулк биргаликда сотиб олинган (никоҳ даврида) деб ҳисобланган маблағлар ҳисобига киради. Шундай қилиб, "чегара" режими остида эр ёки хотиндан бирига шахсий мулк ҳуқуқига эга бўлган мулкни сотиш йўли билан олинган мулк киради. Фикримизча ушбу бўшлиқни эр ёки хотин томонидан ўз шахсий мулки ҳисобига сотиб олинган мол-мулк бўйича низоларни ҳал қилишда умумий ёндашувни ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз. Хусусан Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Судлар томонидан никоҳдан ажратишга оид ишлар бўйича қонунчиликни қўллаш амалиёти тўғрисида” Қарорига эр ва хотиннинг никоҳга қадар ўзига тегишли бўлган мол-мулки, шунингдек улардан ҳар бирининг никоҳ давомида ҳадя, мерос тариқасида ёки бошқа бепул битимлар асосида олган мол-мулкини тасарруф этиш натижасида олинган маблағ ва мол мулк унинг ўз мулки эканлигини киритиш лозим.

Шу билан бирга, амалдаги қонунчиликда ушбу масалани тартибга солишнинг йўқлиги Ўзбекистон Республикаси Олий суди томонидан тушунтиришлар бериш билан эмас, балки Ўзбекистон Республикаси Оила кодексига қўшимчалар киритиш орқали тўлдирилиши керак бўлган бўшлиқ эканлиги аниқ ва Оила кодексининг 25- моддасига тегишли қонидани киритиш керак деб ҳисоблаймиз.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси. Адолат ., Т.2022 й
2. Ўзбекистон Республикасининг “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида”ги 258-II-сонли Қонуни 29.08.2001 й.
3. Ўзбекистон Республикаси “Медиация тўғрисида” ги Қонуни 2019 й
4. Ўзбекистон Республикаси “Нотариат тўғрисида” ги Қонуни 1996 й.

5. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг "Судлар томонидан никоҳдан ажратишга оид ишлар бўйича қонунчиликни қўллаш амалиёти тўғрисида" Қарори 20.07.2011 йилдаги 06-сон.
6. Ершова, Н.М. Проблемы гражданско-правового регулирования личных и имущественных отношений в сфере семьи: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Москва, 1979. 20 с
7. Семейное право : учебник и практикум для вузов / Л. М. Пчелинцева [и др.] Издательство Юрайт, 2023. — 330 с ;
8. Эгамбердиев Э. Х. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СЕМЕЙНОГО ПРАВА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН //ХАБАРШЫСЫ. – 2017. – С. 119.
9. Бурханова Л. М., Эгамбердиев Э. Х. СЕМЕЙНОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН КАК СПОСОБ РАЗРЕШЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ //Материалы VII Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы социально-трудовых отношений», посвященной 60-летию основания Института социально-экономических исследований ДФИЦ РАН. – 2019. – С. 121-123.
10. Эгамбердиев Э. Х. РАСТОРЖЕНИЕ БРАКА В СИСТЕМЕ ОСНОВАНИЙ ПРЕКРАЩЕНИЯ БРАКА //Лебедева Надежда Анатольевна–доктор философии в области. – 2019. – С. 34
11. Перепелкина Я.А. Виртуальное игровое имущество: перспективы правового регулирования // Журнал Суда по интеллектуальным правам. 2020. № 29. С. 45-60
12. Рожкова М.А. Цифровые активы и виртуальное имущество: как соотносится виртуальное с цифровым [Электронный ресурс] // Закон.ру. 2018. 13 июня.
13. [http://edoc.bseu.by:8080/bitstream/edoc/80197/1/Kovaleva I.N. 98 99.pdf](http://edoc.bseu.by:8080/bitstream/edoc/80197/1/Kovaleva_I.N._98_99.pdf)